

Posudek doktorské práce

Kateřiny Hodkové

Sémantická pole a vztahy mezi právními koncepty: kontrastivní studie z oblasti českého a francouzského práva

České Budějovice, 2023

Téma a cíl. Práce se svým zaměřením řadí do oboru právní lingvistiky. Poznatky z lexikologie, terminologie, sémantiky a práva jsou v ní aplikovány na analýzu tematicky shodné pasáže z českého a francouzského občanského zákoníku s cílem lingvisticky popsat sémantické rysy právních konceptů a vztahy mezi nimi. Právní lingvistika je u nás zatím málo rozvinutým oborem – samotný výběr tématu je tedy chvályhodný. Příslibem jeho kvalitního zpracování je analýza autentického právního textu a kontrastivní pohled.

Teoretická část. V této části jsou představeny dva teoretické pilíře práce – sémantika a terminologie. V kapitole 2 autorka vychází z frankofonních, českých i dalších sémantických teorií a věnuje se zejména problémům sémantického pole, sémické analýzy a sémantických vztahů mezi pojmenováními. Kapitola 3 je úvodem do terminologie se zaměřením na právní jazyk. Teoretická část je přehledně zpracovaným a relevantním východiskem pro část empirickou.

Empirická část. Kapitola 4 s názvem *Metodologie* je poměrně stručná, protože podstatná část metodologických úvah je přesunuta do částí následujících. V kapitole 5 je vysvětlen výběr jednotek pro analýzu – jsou jimi termíny a koncepty, ale také propoziční struktury typické pro právní jazyk. V kapitolách 6–11 následuje vlastní sémantická analýza vzorku z několika vzájemně se doplňujících hledisek (vymezení sémantických polí, sémantické vztahy mezi pojmy, modální a logické vztahy vycházející z právního textu, sémantické role a lexikální funkce podle I. Mel'čuka). Všechna použitá hlediska vycházejí z lingvistické teorie a ve svém souhrnu představují úspěšný pokus o široce pojaté sémantické uchopení právního textu, který svou úplností přesahuje dostupnou (a mně známou) literaturu. Část 7, věnovaná formálním vztahům mezi termíny, vybočuje ze sémantického pohledu, ale logicky do textu zapadá.

Struktura práce. Práce má celkově přehlednou strukturu, včetně vnitřních odkazů na jednotlivé oddíly. Námitky lze mít proti zpracování metodologie, již je věnována jednak vlastní kapitola 4, jednak úvodní pasáže kapitol 5–11. Popis zkoumaných vzorků se objevuje teprve v kapitole 5. Na mnoha místech empirické části se kromě toho autorka vrací k výkladu teorie, což je zbytečné; v části 11 dokonce teoretické základy své analýzy prezentuje poprvé.

Metodologie. Použité metodologické postupy jsou náležité a úměrné sledovanému cíli. U každé z analýz autorka jasně vysvětluje klasifikační kritéria a náležitě interpretuje získaná data. Některé postupy popsané v literatuře upravuje podle potřeb daných zpracovávaným materiálem a tam, kde je to třeba, správně upozorňuje na meze použitého formalismu. Kapitola 11 *Lexikální funkce* je, jak uvádí sama autorka, experimentální. Podobně část 9.4.1

Spojitosť s jinou významovou jednotkou již podle všeho naráží na formální možnosti popisu a ve výsledku je velmi vágní. Snaha o takto komplexní vyjádření sémantických vlastností a vztahů je ambiciózní, stejně jako navrhovaná databáze lexikálních funkcí. Pouze na několika místech se klasifikace jazykových prostředků zdá nejasná nebo neúplná: např. v tabulce 8 na str. 172, obsahující jazykové prostředky pro modální a logické vztahy v právním textu, není uveden u příkazu český deontický prézens, což zkresluje data a vede k paradoxnímu závěru, že zákon neukládá fyzickým osobám téměř žádné povinnosti (autorka si toho je vědoma). K podmínkovým vztahům lze doplnit výraz *v případě*. Mohou výrazy *toutefois* nebo *aniž* označovat výjimku? Proč má výraz *ne devoir* označovat možnost? Nebylo by vhodné kromě sloves uvažovat také nominalizované struktury, např. *povinnost manžela plnit výživné* (§ 732 NOZ)?

Výsledky. Závěr práce, v němž by čtenář očekával především shrnutí a zhodnocení výsledků, je jednak poměrně krátký, jednak spíše opakuje metodologii výzkumu, než by prezentoval to, k čemu analýza dospěla. To však neznamená, že by práce žádné výsledky nepřinesla. Z hlediska metodologického se ukázalo, jaké metody lze pro sémantickou analýzu legislativního textu použít a jaká specifika tohoto typu textu se při jejich použití ukazují. Dále analýza vynesla na světlo kvantitativní poměry různých sémantických parametrů, jako je např. míra homonymie či synonymie. Významnou skupinu pozorování tvoří rozdíly zjištěné mezi českým a francouzským textem (ty by bylo možné dále interpretovat a případně i generalizovat, samozřejmě s potřebnou mírou opatrnosti). Data např. potvrzují (str. 156) že vztahy hypero/hyponymie jsou v českém předpise často uváděny formou výčtu, zatímco ve francouzském zákoníku jsou méně explicitní a je třeba je dohledat v textu. Zajímavým postřehem je absence hyperonym nebo holonym u mnoha právních pojmů (str. 158), zřejmě daná tím, že v praxi nejsou nutná, a navíc mohou mít složité jazykové vyjádření. Originální jsou i úvahy o sémantických rolích a mikrosituacích (str. 205) a potvrzení tendence k personifikaci ve francouzštině (str. 215). Zjištění zpřesňují kontrastivní pohled na český a francouzský právní text a některá z nich mají význam i pro translatologii.

Literatura: Seznam literatury není rozsáhlý, ale s ohledem na téma práce obsahuje relevantní položky. Chromá (2016) má být Chromá (2014). Cornu je uveden v bibliografii s rokem 2008, ale v textu s rokem 2006. Právníkový slovník (2009) a Rey (1979) nejsou v bibliografii. Pasáž o problematickém „oficiálním“ překladu českého občanského zákoníku na str. 78 by bylo možné doplnit citací Duběda, T. (2015), Francouzský překlad nového občanského zákoníku, *Soudní tlumočník* 2015, pp. 39–42.

Formální stránka: Vysoká obsahová úroveň práce kontrastuje s jejím místy problematickým jazykovým ztvárněním. Text obsahuje nevhodné galicismy (*práce bude pracovat simultánně se dvěma jazyky; sémantické primitivy; absence či presence sémů; lexikogenerické procesy; rekuperace konceptů; redakce právních textů; prezence formálních kritérií; observace zvláštností*), pravopisná a gramatická nedoplnění (*vzhledem k obtížím souvisejících; co se týká mentální objektů; také někdo zvaná; v odborných slovních; určování charakteristickým vlastností; v době Antiky; nulou ekvivalenci; o sémantické analýza; tématický; třetím jednotkou*), nepřirozené formulace (*z důvodu objevení se nových teorií; je přistoupeno ke shromažďování dat, využití... by tedy muselo být následováno manuálním projitím korpusu;*

z důvodu vyhnutí se multiplikaci, pro snazší představení si) a přes dvacet chybně psaných větných čárek. Také francouzský pravopis by bývalo třeba lépe zkontrolovat (*Ferdinande de Saussure; sécondaire; relative; Giliéron; semème; archisemème; modoficaton; acquiter; dette commun; fradeuleusement; reparation*). Na okraj lze ještě upozornit na to, že číslování stran tištěného a elektronického exempláře se neshoduje.

Závažnější připomínky a náměty k diskusi

Str. 57: Podle Rey (1979) jsou termíny grafické nebo zvukové podoby konceptů. O něco dále se ale termíny považují za lexikální jednotky, tedy za znaky (spojení označovaného a označujícího). Na str. 71 se opět píše o termínech jako o grafických nebo akustických pojmenováních konceptů.

Str. 81: Pojmenování tematické oblasti, která je předmětem výzkumu, je <společné jmění manželů>, resp. <régime en communauté>. Na str. 111 se dále píše, že tyto tematické oblasti mají odpovídat §§ 708–742 NOZ, resp. čl. 1387–1581 CCiv. V případě NOZ pojmenování odpovídá, ale v případě CCiv je oddíl *Régime en communauté* vymezen články 1440–1535, tedy úžeji. Vhodnější pojmenování tematické oblasti by tak bylo např. *régimes matrimoniaux*. Tento zdánlivý paradox je dán tím, že NOZ podřazuje všechny manželské majetkové režimy konceptu SJM, zatímco CCiv staví na stejnou úroveň régime en communauté, régime de séparation de biens a régime de participation aux acquêts.

Str. 90: Tvrzení, že *termíny se také oproti lexikálním jednotkám vyznačují nižší mírou lexikalizace*, se mi zdá neintuitivní. Jak je míněno? O stránku dále se navíc píše, že *lexikální jednotky náležící do obecného jazyka mají míru lexikalizace velmi vysokou*.

Str. 104: Představené pojetí polysémie je značně „drobnohledné“ v tom smyslu, že bere v úvahu konkrétní právní vztahy, které termín pojmenovává. Např. výraz *récompense* má odpovídat 23 různým konceptům. Je otázkou, zda skutečně jde o polysémii. Podobně na str. 165 lze namítnout, že např. rozhodnutí soudu je stále rozhodnutí soudu, i když může být různého druhu.

Str. 175: Zmínka o deontickém prezentu není jazykově specifická – byly zjištěny rozdíly v jeho četnosti v češtině a francouzštině?

Str. 193: Nebylo by možné místo aletických vztahů použít kategorii modality, v jazykovědě běžnější? Má-li se aletická nutnost vázat jen k neosobám, pak příklad *Manžel, který spravuje...* na str. 194 do této kategorie nepatří.

Méně závažné poznámky

Str. 31: Výraz *fonctème* převezený do češtiny je spíše *funktém* než *fonktém*.

Str. 50: *Conventionnel* v tomto kontextu znamená spíše *smluvní*, nikoli *zvykový*.

Str. 64: *Journal officiel* je francouzský úřední věstník (nikoli deník).

Str. 65: Diskuse o výrazu *objets du monde réel* je založena na nedorozumění – *reálný* neznamená *hmotný* (výprosa není hmotná, ale existuje v reálném světě).

Str. 73: Tvzení L'Homme, že v *odborném jazyce je dokonalá synonymie poměrně běžná*, je kontroverzní a zasloužilo by si diskusi.

Str. 79: Opravdu vytýká Chromá (2014) českým právním předpisům použití plusquamperfekta? Nic takového jsem v tomto zdroji nenašel.

Str. 111: Obrázek 5 má ilustrovat hierarchii sémantických polí. Má tedy být *régime en communauté* nadřazeno *régime matrimonial*?

Str. 116: Malý zájem o lingvistické studium právního jazyka vysvětluje autorka argumenty, které podle mého názoru nemají žádnou váhu (použití deontického prezentu aj.).

Str. 127: Výraz *l'autre* se považuje za víceslovný termín. Je to obhajitelné?

Str. 140: Nelogická formulace *První skupinu významových vztahů... představují sémantické vztahy*.

Str. 146: Vysvětlení pro nízkou frekvenci antonym ve vzorku není přesvědčivé.

Str. 152: Považovat výraz *snoubec* za hyponymum výrazu *manžel* podle mého názoru není možné ani z lingvistického, ani z právního hlediska. Podobně o dvě stránky dále u výrazu *époux*.

Závěr. Práce se věnuje relevantnímu tématu, dává mu přesvědčivé teoretické zakotvení a přináší cenná empirická zjištění. Bezesporu splňuje nároky doktorského studia. Jsou-li v ní přítomny také nedostatky nebo nejasnosti, pak jen lokálního rázu. Práci doporučuji k přijetí při obhajobě.

Tomáš Duběda

19. 8. 2023